

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/npuuola.v32.2023.5>*М. М. Денисюк*

ЗВ'ЯЗОК ВІКТИМІЗАЦІЇ ТА БУЛІНГУ В ОСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ: КРИМІНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Переважно зародження булінгу відбувається в 6-11-річному віці, тобто бере початок з молодшої школи. У цей період відбувається перехід від дитинства до дорослості. Цей процес охоплює всі сторони розвитку підлітка, а його порушення є небезпечним для усієї подальшої життєдіяльності людини. Найбільш поширеним типом знущань є вербальна агресія. Такі прояви поведінки значно активізують процес віктимізації, а саме: перетворення підлітка на жертву несприятливих умов соціалізації. Саме тому проблема віктимності підлітків, її профілактика має безпосередній зв'язок з булінгом займає вагоме місце серед актуальних проблем навчального закладу. 18 грудня 2018 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [1]. Варто звернути увагу, що відповідно з 01.01.2019 року і до 30.04.2023 року в Єдиному державному реєстрі судових справ, за даними параметрами пошуку справ про булінг знайдено 28 документів: 23 ухвали, 5 вироків [2]. В той час згідно з результатами анкетування, проведеного у 2023 р. від 8 по 11 клас, виявлено, що 58,3% опитаних учнів вважають насильство актуальною проблемою у власній школі; 17,7% думали коли-небудь про самогубство та жоден з опитаних не телефонував на дитячу гарячу лінію задля допомоги, консультації пов'язаною з насильством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття та змістовні складові віктимології досліджували такі вчені: Р. Гасер, М. Вольфган, В.О. Тулякова, О.М. Джужа, О.М. Литвинов, Є.М. Моїсеева, О.М. Юрченко. Вивченням проблеми шкільного булінгу займалися такі вчені, як: Д. Ольвеус, П. Хайнеманн, Д. Лейн, І. Лубенець, Н.В. Лесько, А. Чистякова.

Метою цієї статті є дослідження особливостей віктимізації підлітків, взаємозв'язок віктимізації з булінгом в освітньому закладі.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науки кримінально-правового циклу є складними доктринами, які покликані вирішити єдине завдання – якісно знизити рівень кримінально протиправної діяльності в країні. Ювенальна віктимологія, котру наразі прийнято вважати молодим

напрямом кримінології, на перший погляд здається достатньо простою, оскільки спрямована виключно на неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень та на факультативні фактори, з цим пов'язані. Така позиція може бути піддана здоровій критиці, що зумовлено полікореляційністю віктимологічної науки. Ураховуючи вказане, доцільним, на наш погляд, розглянути визначення поняття ювенальної віктимології та її змістовних складових [1, с. 133].

Варто звернути увагу на те, що критерії періодизації виникнення, становлення та еволюції ювенальної віктимності є достатньо складними, оскільки майже не корелюються з іншими кримінально-правовими науками. Це можна пояснити тим, що, по-перше, спочатку наука про жертву кримінального правопорушення входила в систему кримінологічного знання (що частково актуально досі); по-друге, законодавець достатньо тривалий час робив акцент на кримінальному правопорушнику, оскільки життя та блага людини були визнані найвищою цінністю майже наприкінці ХХ століття. Саме тому такі критерії періодизації виникнення, становлення та еволюції ювенальної віктимності мають бути диференційовані на елементарний, базовий та факультативний. Елементарним базовим критерієм є ставлення законодавця до дитини (її права на кримінально-правовий захист); базовим критерієм – ставлення держави та суспільства до кримінального законодавства, відповідальності та суспільно небезпечного діяння; факультативним критерієм – еволюція вітчизняної кримінально-правової політики, розвиток кримінального законодавства, кримінологічної доктрини та виділення віктимології в самостійну кримінально-правову науку [3, с. 641].

Науковими змістовними складовими ювенальної віктиміології є: 1) феномени ювенальної віктимності та віктимізації: віктимогенний детермінаційний комплекс, понятійно-категоріальний апарат, диференціація за видами тощо; 2) особа неповнолітньої жертви: структура, класифікація та типологія; [1, с. 137]. 3) механізм інтерації між неповнолітньою реальною / потенційною жертвою та кримінальним правопорушником; 4) емпіричний і фактологічний аналіз кримінологічної та віктимологічної ситуації, прогнозування кримінально протиправної діяльності з урахуванням особливостей групової та масової віктимності відповідно до певної місцевості; 5) стратегічне планування запобіжних віктимолого-кримінологічних заходів та засобів взаємодії з потенційними та реальними неповнолітніми жертвами кримінальних правопорушень [1, с. 138].

Кримінологія, її теорія запобігання злочинності слугують науковою базою для розробки саме кримінальної віктимології, її категоріально-понятійного апарату, методики дослідження діалектики процесу «злочинець – жертва – злочин», стратегії і тактики віктимологічного аспекту запобігання злочинності й допомоги жертвам злочинів. Цей підхід до розуміння віктимології та її предмета убачається продуктивним, оскільки він сформувався переважно під впливом наук і практики, безпосередньо спрямованих на запобігання і протидію злочинності та має в цьому сенсі світову й вітчизняну позитивну оцінку. З огляду на зазначене, віктимологія – це галузь знань про жертву злочину, закономірності формування

її особистості, віктимність і віктимізацію поведінки жертви злочину та їх прояв у типових ситуаціях, а також заходи віктимологічного запобігання на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному й індивідуальному рівнях. Процес – і як шлях, і як результат – перетворення людини (групи, етносу) на жертву злочину у віктимології описується за допомогою її наукових понять, а саме: «жертва від злочину», «віктимність», «віктимізація», «латентна віктимізація», «віктимогенні фактори», «віктимна поведінка», «віктимологічне запобігання злочинності» та ін. [4, с. 12].

Жертва злочину з точки зору кримінальної віктимології – це потерпіла фізична особа незалежно від того, чи визнана вона потерпілою у кримінально-процесуальному порядку і чи оцінює себе такою суб'єктивно [5, с. 36].

Будь-яке кримінальне правопорушення передбачає наявність активної та пасивної сторін (держава, юридична або фізична особа). Це пояснюється тим, що наслідком кримінального правопорушення має бути порушення певних інтересів. Саме тому недоцільно відносити до кола інтересів віктимологічної науки жертв стихійних лих, екстрених випадків тощо [1, с. 134].

Слід звернути увагу на різне тлумачення процесу віктимізації серед науковців, зокрема такі: процес набрання або збільшення віктимності на індивідуальному, груповому й масовому рівнях [1, с. 137], утягнення у сферу злочинності як реальних, так і потенційних жертв на різних рівнях соціальної взаємодії; загальна сукупність усіх випадків заподіяння особі (соціальній групі) майнової, фізичної або моральної шкоди злочинами [4, с. 44], процес реалізації потенційної віктимності особи під час та в результаті злочинного посягання [6, с. 117]; формування (становлення) жертви як соціального типу [7, с. 187].

На нашу думку, кожен із цих варіантів тлумачення процесу віктимізації доповнює та уточнює один одного, створюючи комплексне розуміння цього поняття у кримінальному праві. Оскільки дане явище може мати декілька варіантів трактування, залежно від того, які аспекти цього поняття позначаються, також можна розглянути поняття «віктимізації», як процес відчуття стигми, який може виникнути після того, як жертва стала об'єктом злочину, що може призвести до стигматизації та інших негативних наслідків.

Згідно із загальноприйнятими поглядами віктимізація як загальна категорія складається з таких компонентів: фактори віктимізації (сукупність явищ і подій, що детермінують віктимну поведінку жертви злочину у конкретній життєвій ситуації); умови, що сприяють віктимізації; стан віктимізації або кількість жертв усіх учинених злочинів. Іноді сюди відносять також формування особистості жертви й мотивації віктимної поведінки [4, с. 44].

Щодо неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень, на нашу думку, необхідно виокремити такі компоненти категорії віктимізації: 1) соціально-педагогічний – розвиток та виховання дитини, закладення деструктивних настанов, становлення віктимних уявлень про соціум та власне місце в ньому; 2) загально юридичний – особливості нормативно-правового захисту прав і свобод людини та громадянина в державі, де проживає неповнолітня особа; 3) кримінологічний – стан кримінологічної ситуації та

наявність фактичних і потенційних криміногенних загроз у тій місцевості, де проживає неповнолітня особа, а також детермінаційний комплекс, що обумовлює віктимну поведінку неповнолітнього (мікро- та макро зв'язки, поведінкові особливості (агресія, провокація, емоційна лабільність) тощо) [1, с. 136].

Віктимізацію розглядають у двох аспектах: як криміногенний стан уразливості соціального суб'єкта перед злочинними посяганнями та як механізм заподіяння шкоди жертві злочину. Віктимізація від злочинності – це підвищення ступеня кримінальної вразливості соціальних суб'єктів, що сприяє вчиненню проти них злочинів за певних обставин. Механізм віктимізації містить чотири ланки: 1) виникнення кримінальних загроз; 2) підвищення ступеня вразливості соціальних суб'єктів перед злочинними посяганнями; 3) заподіяння шкоди особам, які опинилися в уразливому стані за конкретних умов (ситуацій); 4) збільшення контингенту жертв злочинних посягань як зареєстрованих, так і латентних, що сприяє повторній віктимізації певної частини з них. Оскільки злочинні посягання вчиняються проти конкретних людей за певних обставин, розглядати віктимізацію в широкому розумінні – малопродуктивний шлях. Необхідно вивчати цей процес у контексті безпечності середовища проживання потенційних жертв злочинів, місць і часу їх постійного або тимчасового перебування, а також щодо існування дозлочинних зв'язків та відносин із злочинцями. Такий підхід дозволяє оцінити зв'язок між інтенсивністю поширення злочинності на певній території та рівнем віктимізації населення, а також установити залежність між суб'єктивним сприйняттям реальності кримінальної загрози та об'єктивним ризиком зазнати злочинного посягання в дійсності [4, с. 58].

Для неповнолітніх характерний такий феномен, як вторинна віктимізація, котра є результатом неправильної посткримінальної роботи з підлітком, унаслідок чого він повторно потрапив у суспільно небезпечну ситуацію [1, с. 137].

Структурними складовими віктимізації є соціальні та психологічні чинники. Тому віктимізація – це, по-перше, невиконання або неналежне виконання державою гарантованих Конституцією прав, свобод і законних інтересів громадян щодо безпеки людини; по-друге, навмисне або необережне порушення людиною (спільнотою людей) правил особистої безпеки; по-третє, наявність злочинності припускає віктимізацію певної частини населення [4, с. 59].

Крім того, деструкції, які виникають у процесі соціалізації, призводять до виникнення девіації або до віктимізації неповнолітньої особи. Ураховуючи зазначене, можна підсумувати, що ювенальна віктимізація – це процес раннього інвертування соціальних настанов, який формує у свідомості підлітка викривлення психосоматичних та комунікативних навичок, що призводить до ексцесу поведінки, яка провокує агресію з боку кримінального правопорушника [1, с. 137].

Класифікація і типологія жертв злочинів тісно пов'язані з вирішенням практичних завдань боротьби зі злочинністю, оскільки полегшують діяльність правоохоронних органів щодо виявлення потенційних жертв

і проведення з ними індивідуальної профілактичної роботи. Вивчаючи жертву в різних аспектах і її роль у генезисі злочині, кримінальна віктимологія виходить із того, що поведінка особи за своєю природою може бути не тільки злочинною, але й необачною, ризикованою, легковажною, розпущеною, інколи провокаційною. Додаткового значення набувають характеристики особи: вік, стать, соціальний статус виконуваних соціальних ролей, професія, готовність діяти в критичній ситуації певним чином, а також навколишнє середовище, конкретна ситуація, поведінка третіх осіб тощо. Сполучення об'єктивних і суб'єктивних чинників і їх взаємодія впливає на здатність тієї або іншої особи стати потерпілою від злочину [8, с. 164–165].

Неповнолітніх жертв злочинів розподіляють на такі групи:

Потерпілі внаслідок своїх вікових особливостей (особи, які в силу свого віку неспроможні належно оцінити ситуацію і є найбільш «легкою здобиччю» для неповнолітнього злочинця)

- потерпілі за статевою ознакою (особи жіночої статті, які за своїми фізичними та психологічними характеристиками є вразливими і довірливими);
- потерпілі на побутовому ґрунті (особи, які були знайомі з неповнолітнім злочинцем до вчинення злочину);
- потерпілі внаслідок криміногенної ситуації, що виникла (особи, які стали жертвою злочину із причин власної необережності та необачливості).

У зарубіжній ювенальній віктимології можна визначити декілька теоретичних моделей, які пояснюють механізм дитячої віктимізації. Найбільш поширеною вважається циклічна модель, яка пояснюється тим, що насильство по відношенню до дітей здійснюють переважно особи, які є колишніми жертвами насильства. Друга модель – психопатологічна, вона характеризується трьома підходами до проблеми жорстокого поводження з дітьми, які умовно можуть бути поділені на психодинамічну модель, модель психічного захворювання і модель рис характеру. Третя модель – соціолого-культурологічна, яка розглядає жорстоке поводження з дітьми в результаті напружень в суспільстві, які є первинними причинами зловживання [9, с. 55–58].

Основними показниками ризику віктимізації підлітка є: низький рівень самооцінки; стратегії психологічного захисту в спілкуванні; труднощі у пристосуванні до умов життя, навчання, а також змін, які відбуваються у цих сферах [10]. Відповідно до характеру прояву показників віктимізації вчені виділяють високий, середній і низький рівень ризику віктимізації. До високого рівня ризику віктимізації було віднесено підлітків, котрі демонструють як пасивний, так і активний тип віктимної поведінки [10].

Осіб із пасивним типом віктимної поведінки характеризує: низький рівень самооцінки; невпевненість у собі, навіювання; вони уникають труднощів, бояться невдач; часто проявляють неприйняття себе, переживають емоційний дискомфорт; виправдовують агресію оточуючих, схильні всіх прощати. Така поведінка підлітка у більшості випадків – результат впливу батьківської сім'ї (емоційного відкидання, підвищеної моральної відповідальності).

Підлітки активного типу віктимної поведінки на високому рівні ризику можуть демонструвати: нестриманість, нетерплячість, запальність; агресивні стратегії психологічного захисту в спілкуванні; вони легко піддаються негативним емоціям; провокують конфліктні ситуації. Такі неповнолітні виховуються у сім'ях, де поширені факти насильницької міжособистісної взаємодії [10].

До середнього рівня ризику віктимізації було віднесено, насамперед, підлітків, котрі проявляють пасивний тип віктимної поведінки, а саме : тривожність середнього чи допустимого рівнів, середній рівень самооцінки; прагнуть підлаштовуватись під думку оточуючих. Вони нечасто потрапляють у критичні ситуації, але мають внутрішню готовність до віктимного способу поведінки у зв'язку з високою образливістю , піддатливістю страхам [10].

До групи з низьким рівнем ризику віктимізації належать т.зв. невіктимні підлітки, які виховуються у педагогічно грамотних сім'ях і в яких сформовані необхідні якості та навички, які дозволяють їм конструктивно долати труднощі у процесі соціалізації. Це неповнолітні, які мають адекватний рівень самооцінки, упевнені в собі, стійкі до невдач і не бояться труднощів; вони демонструють прийняття себе та інших, щирі та чуйні. У батьківському ставленні переважає позитивний інтерес і психологічне прийняття [10].

Отже, розглянувши особливості віктимізації підлітків варто визначити в чому полягає зв'язок віктимізації та булінгу в освітньому середовищі.

Вище ми розглянули показники ризику віктимізації та категорії підлітків, які схильні до даного явища і вважаємо за потрібне наголосити, що такі діти мають також підвищений ризик стати жертвою насилля в школі. При цьому важливо звернути увагу на наступне: шкільний булінг може виступати чинником, передумовою віктимізації, яка в свою чергу виступає наслідком булінгу (якщо дитина стає жертвою агресивних дій інших дітей або підлітків).

Для чого наголошуємо саме на явищі булінгу в школі у нашому дослідженні?

Соціальна адаптація дітей в шкільному середовищі є необхідною умовою їхньої оптимальної соціалізації, оскільки уможливорює проявляти себе, своє ставлення до людей, діяльності, бути активним учасником соціальних процесів і явищ і, завдяки цьому, забезпечити своє природне соціальне самовдосконалення. Шкільне середовище нерідко є віктимогенним (несприятливим для успішної соціалізації), стає причиною появи потенційних і латентних жертв та перетворенню їх в реальних [11, с. 116].

Під поняття «булінг» не підпадають братерське суперництво серед однолітків або імпульсивні агресивні дії потерпілих у відповідь на напад кривдника, які за суттю є спонтанні, недискримінаційні та з невизначеною жертвою. З іншого боку, булінг не включає кримінальні дії, які починалися як конфлікт та розвинулися, тобто серйозне фізичне насильство, погрози такого насильства, напади зі зброєю, вандалізм та інше не є булінгом [12].

Булінг (від англ to bully – задиратися, знущатися, змушувати погрозами) – повторювані, свідомі, навмисні та обдумані дії з наміром нашкодити,

викликати страх шляхом погрози подальшою агресією. Усі дії, попри їх різноманіття, мають спільні риси: 1) дисбаланс влади, тобто кривдник та жертва обов'язково різні за соціальним статусом, фізичною чи психологічною адаптованістю до середовища, різної статі, раси, релігії, сексуальної орієнтації тощо; 2) намір нашкодити, тобто кривдник навмисно викликає емоційний або фізичний біль у потерпілого, насолоджується спостерегаючи; 3) погроза подальшої агресії, тобто кривдник і жертва розуміють, що це не перший і не останній випадок знущання [12, 13]. Інше визначення робить акцент на тому, що булінг – це своєрідна захисна реакція на дисфункціональне середовище, заснована на бажанні «вижити», зайняти своємісце [14]. Таким визначенням пояснюється природа цього явища [15, с. 85].

Суть булінгу вбачають все-таки не в самій агресії або злості кривдника, а в презирстві, зневазі – сильному почутті відрази до покірливого, того, хто ніби не заслуговує на повагу. Це дозволяє кривдникам шкодити без почуття провини, співчуття чи емпатії. Кривдник надає собі привілеї домінантності, контролю, права виключення та ізоляції жертв [12].

Учні-жертви різних видів булінгу в школі частіше показують моделі поведінки, що відмінні від тих, якими користуються інші діти. Серед них – побоювання нападів, прогул занять, уникання небезпечних місць (сходи, їдальня, подвір'я, вхід до школи, коридори, санвузли), відмова від участі в додаткових гуртках, секціях тощо, навіть носіння зброї, участь у бійках.

Більше того, наслідками зазнавання знущань в школі можуть бути зловживання алкоголем, наркотиками, паління або інша небажана поведінка.

Віктимізація внаслідок булінгу часто передуює агресивній поведінці. Жертви знущання вдаються до агресії як відплати за страждання та більш схильні відповідати на негативну поведінку в антисоціальний спосіб. Король [15, с. 91].

З метою вивчення показників ризику віктимізації та визначення її рівня в підлітків використовують певні методики. Зокрема, для вивчення індивідуально-психологічних особливостей підлітків: 1) «Методика вимірювання самооцінки Дембо–Рубінштейна» (шкали – високий, середній, низький рівні самооцінки, ставлення до критики, впевненість у собі); 2) «Методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні» В.В. Бойко (шкали – миролюбність, уникнення, агресія); 3) методика «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» В.В. Бойко (шкали – невміння контролювати емоції, неадекватне виявлення емоцій, нерозвиненість емоцій, домінування негативних емоцій, небажання зближуватися з людьми на емоційній основі); 4) «Методика самооцінки психічних станів» Г. Айзенка (шкали – рівні тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності, фрустрованості, ригідності–гнучкості, ставлення до труднощів, невдач); 5) «Методика визначення особистісної адаптованості» (шкали – рівні дезадаптованості, неадаптованості чи адаптованості) [8, с. 165].

Дослідження серед підлітків дають змогу зробити висновок, що діти старшого підліткового віку (12–14 років) перебувають у зоні високого ризику стати жертвою злочину. Саме у цей період зростає ризик вікти-

мізації, оскільки активізуються гормональні зміни у школярів обох статей, що впливає на появу певних диспропорцій у тілі, визначає нестійкий емоційний фон, а в соціальному плані – загострення почуттів нерівності, несправедливості за відсутності достатньої соціальної зрілості для самореалізації [8, с. 165].

Незважаючи на те, що підліткам надається пояснення щодо того, яка поведінка може вважатися булінгом, дані досліджень демонструють, що окремі його форми не сприймаються учнями як форма насильства. Тому спостерігаємо, що дійсних «жертв» булінгу є більше, ніж тих, хто себе такими визнає [16, с. 80].

У ситуаціях, коли дитина чи підліток усвідомлює себе «жертвою» булінгу, важливо розуміти, які дії вони вчиняють із метою вирішення цієї проблеми. Результати опитування учнівської молоді в 2019 році демонструють, що серед тих, хто визнавав себе «жертвою» булінгу, більше третини (37,5%) респондентів ігнорували булінг, ще 28,9% намагалися вчинити опір самостійно як фізично, так і словесно. Практично кожен п'ятий (18,7%) опитаний шукав підтримки в батьків, а 13,5% серед тих, хто визнав себе «жертвою» булінгу, шукав підтримки в друзів. На жаль, лише 4,6% підлітків, які усвідомлювали себе «жертвами» булінгу, шукали підтримки у вчителів, що може свідчити про низький рівень довіри до представників закладу освіти чи відсутність віри в те, що вони можуть допомогти в ситуації булінгу. Важливо зауважити, що серед тих, хто визнавав себе «жертвою» булінгу, дівчата більш схильні звертатися по допомогу, тоді як хлопці намагаються чинити самостійний опір [16, с. 81].

Не існує стандартної системи моніторингу булінгу в українських школах. Деякі школи можуть вести власну статистику та проводити опитування серед учнів, але це не є обов'язковими вимогами та не має чіткої координації на рівнях держави. Національний центр соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків «Довіра» в Україні проводить дослідження щодо поширеності булінгу серед учнів, проте ці дані не представлені на рівнях шкіл та не є регулярними.

Тому нами було здійснено анонімне опитування учнів в 2023 р. з метою зібрати актуальні статистичні дані про рівень поширеності булінгу серед учнів 8, 9, 10, 11 класів, оцінити масштаби проблеми та визначити найбільш поширені форми булінгу у школах.

За результатами опитування 91% відчували хоча б один із видів насильства в школі на собі, а саме:

42% відчували на собі прояви психологічного насильства в школі.

30% відчували на собі прояви фізичного насильства.

12% переживали на собі прояви кібербулінгу.

8% відчували на собі прояви економічного насильства.

8% переживали на собі прояви сексуального насильства до вас в школі (примушування до акту сексуального характеру, сексуальні домагання, торкання до інтимних частин тіла без згоди особи, прихована відео, фото зйомка в шкільних роздягальнях)

Окремо наведемо зібрані дані щодо дівчат та хлопців, та види насильства які найчастіше відбуваються з ними:

• *Щодо хлопців:*

46% – переживали на собі прояви психологічного насильства

35% – відчували на собі прояви фізичного насилля

11% – переживали прояви кібербулінгу

5% – переживали прояви сексуального насильства по відношенню до себе в школі

3% – відчували на собі прояви економічного насилля

• *Щодо дівчат:*

40% – відчували над собою психологічне насильства в школі.

26% – відчували на собі прояви фізичного насилля

12% – переживали прояви кібербулінгу

12% – відчували на собі прояви економічного насилля

10% – переживали прояви сексуального насильства по відношенню до себе в школі.

Кількість опитаних становила 96 осіб, з них 58,3% опитано дівчат, 41,7% хлопців.

Висновки. Отже, підлітки є найбільш незахищеними та уразливими учасниками суспільства та відповідно створюють групу ризику з високою імовірністю стати жертвою злочинної поведінки. Булінг є чинником криміналізації суспільства а також актуальною проблемою освітнього закладу де найбільше активізує процес віктимізації неповнолітніх. Вчені не мають єдиної позиції щодо існування взаємозв'язку віктимізації та булінгу та крім вище зазначеного пропонують протилежне судження. Віктимізація підлітків може стати основною передумовою булінгу в освітньому закладі. Українські законодавчі акти та документи передбачають заходи з попередження булінгу та захисту дітей від цієї проблеми, та незважаючи на це проблема вважається актуальною серед учнів. Відсутність єдиної моніторингової системи, яка б показувала постійний рівень насилля в школі немає, що зумовлює необхідність проведення опитувань серед учнів науковцями, які досліджують та вивчають дане явище, громадськими організаціями, асоціаціями.

Література

1. Тіточка Т.І. Поняття та змістовні складові сучасної ювенальної віктимології. Правовий часопис Донбасу № 1 (78) 2022. 133–138 с.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень – офіц. веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
3. Тіточка Т.І. Критерії періодизації виникнення, становлення та еволюції ювенальної віктимності в Україні. Юридичний науковий електронний журнал № 11 / 2021. 641–644 с.
4. Віктимологія : навч. посіб. / В.В. Голіна, Б.М. Головкин, М.Ю. Валуйська та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкина. Харків : Право, 2017. 308 с.
5. Король К.В. Роль віктимної поведінки жертви у вчиненні ненасильницьких корисливих злочинів неповнолітніми. тези доповідей круглого столу. (Київ, 29 квітня 2014 року) / ред. кол. О.М. Джужа, В.В. Василевич, Т.Л.Кальченко та ін. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 215 с.
6. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Джужі. Київ : Атіка, 2006. 352 с.
7. Голіна В.В. Соціальні та психологічні чинники кримінологічної віктимізації в Україні. Вісник Академії правових наук України. 2007. № 3(50). 185–193 с.

8. Ченришенко О.В., Чередніченко Л.В., Черниш В.Г. Характеристика неповнолітніх, які найчастіше проявляють віктимність. Юридичний науковий електронний журнал №1 /2019. 164–166 с.

9. Вишневецький К.В. Проблеми ювенальної віктимології в західній кримінологічній науки. Слідчий. 2006. № 5. 55–58 с.

10. Терпелюк В. Критерії, показники та рівні ризику віктимізації підлітків – учнів загальноосвітніх шкіл. Вісник Харківської державної академії культури № 38/2012. 277–286 с.

11. Волкова А.С. Віктимогенність шкільного середовища як чинник соціальної дезадаптації особистості. Теорія і практика віктимології : матеріали Всеукр. конф. для студентів, аспірантів, ад'юнктів, здобувачів, присвяч. 50-річчю з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 12 листоп. 2015 р.) / за ред. А.П. Гетьмана, Б.М. Головкина ; редкол. Б.М. Головкин, С.Ю. Лукашевич, О.В. Таволжанський. Х. : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. 250 с.

12. Coloroso Barbara. The bully, the bullied, and the bystander: from pre-school to high school: how parents and teachers can help break the cycle of violence. Canada, 2002. P. 218.

13. Olweus Dan. Bullying at School: What We Know and What We Can Do. Blackwell Publishing, 1993. P. 140.

14. Halstead David. The bully around the corner: changing brains – changing behaviours. Brain Power Learning Group, Canada, 2006. P. 151.

15. Король А. Причини та наслідки дослідження явища булінгу // Відновне правосуддя в Україні. 2009. № 1-2. 84–93 с.

16. Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні : за результатами дослідження 2019 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин ESPAD» / О.М. Балакірева (кер. авт. кол.), Д.М. Павлова, Н.М.К. Нгуен, О.Г. Левцун, Н.П. Пивоварова, О.Т. Сакович; О.В. Флярковська. К. : ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2019. 214 с.

Анотація

Денисюк М. М. Зв'язок віктимізації та булінгу в освітньому закладі: кримінальний аспект. – Стаття.

Дане дослідження присвячено визначенню зв'язку між віктимізацією та булінгом в освітньому закладі з кримінальної точки зору. Розглядається поняття, особливості, структурні показники явища віктимізації. Аналізуються моделі, які пояснюють механізм дитячої віктимізації. Висвітлюється поняття, особливості процесу та основні показники ризику віктимізації підлітка, а також категорії підлітків, які схильні до даного явища. Зазначається, що існують різні варіанти тлумачення процесу віктимізації, які доповнюють один одного, створюючи комплексне розуміння цього поняття у кримінальному праві. Залежно від того, які аспекти цього поняття позначаються, також можна розглянути поняття «віктимізації», як процес відчуття стигми, який може виникнути після того, як жертва стала об'єктом злочину, що може призвести до стигматизації та інших негативних наслідків. Окрему увагу приділено актуальності булінгу в шкільному середовищі та визначено необхідність дослідження даного явища. Розкрито поняття булінгу в шкільному середовищі та його відмінність від інших суміжних понять. Булінг розглядається, як явище яке відбувається на систематичній основі, має на меті свідоме заподіяння шкоди одній особі або групі людей іншою особою або групою людей, та завжди в результаті має негативні наслідки. Наводяться та аналізуються статистичні дані щодо наявності, випадків та жертв булінгу в освітньому закладі. Через відсутність системи моніторингу булінгу в українських школах, та наявності актуальних статистичних даних було проведено анонімне опитування серед учнів 8, 9, 10, 11 класів у різних обласних населених пунктах з метою виявлення актуальних статистичних показників про рівень поширеності булінгу, на цьому тлі визначено поширені форми булінгу у школах та встановлено відповідно до статі розповсюджені форми шкільного насилля, які відчувають на собі учні. У результаті дослідження було зроблено висновок про те, що віктимізація підлітків може стати основною передумовою булінгу в освітньому

закладі. Дослідження містить корисну інформацію для осіб, які займаються питаннями віктимізації підлітків та дослідженням булінгу в шкільному середовищі.

Ключові слова: віктимізація, булінг, віктиміність, віктиміологія, підліток, жертва.

Summary

Denisyuk M. M. The Connection Between Victimization And Bullying In An Educational institution: the criminal-legal aspect. – Article.

This study is devoted to determining the relationship between victimization and bullying in an educational institution from a criminal point of view. The concept, features, and structural indicators of the phenomenon of victimization are considered. Models that explain the mechanism of child victimization are analyzed. The concept, the peculiarities of the process and the main indicators of the risk of victimization of a teenager, as well as the categories of teenagers who are prone to this phenomenon, are explained. It is noted that there are different interpretations of the process of victimization, which complement each other, creating a comprehensive understanding of this concept in criminal law. Depending on which aspects of this concept are indicated, it is also possible to consider the concept of «victimization» as a process of feeling stigma, which can occur after the victim has become the object of a crime, which can lead to stigmatization and other negative consequences. Particular attention is paid to the relevance of bullying in the school environment and the need for research into this phenomenon is determined. The concept of bullying in the school environment and its difference from other related concepts is revealed. Bullying is considered as a phenomenon that occurs on a systematic basis, is aimed at deliberately causing harm to one person or a group of people by another person or a group of people, and always has negative consequences as a result. Statistical data on the presence, cases and victims of bullying in an educational institution are provided and analyzed. Due to the lack of a bullying monitoring system in Ukrainian schools, and the availability of current statistical data, an anonymous survey was conducted among students of 8th, 9th, 10th, and 11th grades in various regional settlements in order to identify current statistical indicators of the prevalence of bullying. Against this background, the most common forms of bullying in schools. As a result of the research, it was concluded that the victimization of teenagers can become the main prerequisite for bullying in an educational institution. The study provides useful information for those involved in adolescent victimization and school bullying research.

Key words: victimization, bullying, victimhood, victimiology, teenager, victim.